

DEČJA INTERNACIONALA

Pre mnogo godina zatekao sam se u jednom ukrajinskom selu gde sam posmatrao grupicu mališana koji su se igrali škole. Nisam razumeo ništa od onoga što su govorili među sobom, pa mi je samim tim i izraz kojim su zvali svoju igru (koja se u Italiji zove još i „sedmica” i „svet”) ostao nepoznat, iako su, po onome što se dalo videti, pravila kojih su se pridržavali bila ista kao i ona kod nas. Igra se sastoji u tome da se na tlu ocrti shematski prikaz kućica i da se on potom pređe na različite načine: zatvorenih očiju i bez gaženja linija; otvorenih očiju, ali skačući na jednoj nozi i podižući kamen iz kućica; nošenjem drugog kamena na glavi, na nadlanci, na stopalu itd.; ko načini grešku, ustupa mesto drugom igraču; pobednik je onaj ko prođe ceo krug i ispuni sve zadatke za najkraće vreme.

U to vreme raspored kućica bio je isti u Ukrajini i u Italiji; naš je od tada pretrpeo neznatne izmene. Bilo bi zanimljivo otići i videti da li se u istoj meri promenio u Ukrajini, što je vrlo verovatno pošto je svet dečjih igara premrežen tajnim, međusobno povezanim kanalima.

Istraživanju ovih kanala posvetio se sa filološkom pedantnošću jedan engleski bračni par koji je udahnuo u svoju studiju duh britanske prefinjenosti, koji se ogleda, pre svega, u spoju preciznosti i fantazije. Jona i Piter Opi uložili su deceniju svog života (1959–1969) u rad na intervjuima sa više od deset hiljada mališana: zamolili su ih samo da opišu pravila njihovih spontanih igara, onih u koje se odrasli nikada ne upliću i za koje nisu potrebni nikavi rekviziti, čak ni lopta ni štap: bitno je „samo da bude igrač”.

Pored ovih intervjuova, oslonili su se na obimnu dokumentarnu građu, crpeći podatke iz drugih istraživanja obavljenih u najudaljenijim državama sveta, kao i iz književnih svedočanstava starijeg i novijeg datuma. Iz toga je nastala knjiga puna iznenađenja, *Dečje igre na ulici i na igralištu (Children's Games in Street and Playground*, Oxford University Press, 1969), na koju je trebalo da se nadoveže drugi tom, posvećen igrama koje zahtevaju loptu, klikere ili neki drugi materijal.

Kao svaka dobra knjiga, i ova odgovara na konkretna pitanja, ali ujedno otvara i druga, prilično brojna i inspirativna. Opisane igre, iako zahvataju čitavo evropsko područje (a neretko ga i nadilaze), bliske su svakom Italijanu koji ima ili je imao decu, bio je blizak sa njima, ili je jednostavno sačuvao koju uspomenu iz detinjstva. Među brojnim varijantama, sa najrazličitijim nazivima

ali i iznenađujuće sličnim pravilima, nalazimo žmurke, ćorave bake, šuge, žandare i lopove, što još i nije toliko neobično; ovo su racionalne igre: preslikavaju doživljaje iz lova i radnje sa postavljanjem klopki i verovatno je da njihovi koreni leže duboko u našem biološkom i društvenom nasleđu sisara lovaca i ratnika. Čak i mladunčad mačaka i pasa, koji spadaju među najstarije pripitomljene vrste, preslikavaju u svojim igrama rituale borbe i lova.

Teško je međutim objasniti zašto se apstraktne igre ili ceremonijalni modeli, na prvi pogled lišeni korisnosti, nalaze manje-više isti u međusobno udaljenim zemljama. Primer je dobro poznata igra „četiri ugla”, koja nije logična. Nema logike da četiri igrača koji zauzimaju krajeve igrališta ne ostanu sve vreme na svojim pozicijama kako bi dete sa neprijatnom ulogom da bude „ispod” ostalo „ispod” do kraja. No, vekovima je u ovim krajevima (svedočanstva datiraju još od 1600. godine) i u dobrom delu sveta procedura ostala ista, kao da nije reč o igri već o verskoj ceremoniji.

Isto se može reći za zavodljivu ali i (za odrasle) iritirajuću igru koja se u Italiji naziva kraljica gospodarica¹. Da podsetim, kraljica stoji na vrhu polja, a naspam nje (ili njega), na udaljenosti od deset–dvadeset metara, poređani su ostali igrači. Svaki od njih, na smenu, pita kraljicu koliko koraka može da pređe ne bi li dospao do „njenog dvorca” i kraljica odgovara po svojoj čudi, no držeći se tradicionalnih izraza, na primer: četiri koraka džina, ili šest lava, ili pet mrava, ili pak deset raka; u ovom poslednjem slučaju, igrač–žrtva mora da hoda natraške.

Kao što vidimo, igra ne može biti manje fer; u suštini, reč je o jednoj dečjoj, apstinentskoj varijanti pasatele. Pobeđuje, tj. stiže u dvorac uvek i isključivo dete kome je kraljica dala privilegiju; kad ono postane kraljica, uzvatiće, po jednom neprijatnom, mafijaškom bontonu, istim privilegijama bivšoj kraljici. Ne ostaje nikakvog prostora za preduzumljivost, inteligenciju, snagu ili spretnost igrača; ali, kako god, igra je rasprostranjena i nalazimo je u mnogim zemljama (neke od varijanti, kojih inače nema mnogo, posebno se izdvajaju: Opijevi su na britanskim ostrvima zabeležili, između ostalog, korak gusenice, korak po kori banane i korak po meri kantice za zalivanje cveća; u ovom poslednjem slučaju, pljune se najdalje što se može i potom se stane na mesto gde je pala pljuvačka).

Gotovo u svakoj igri hvatanja predviđeno je „posvećeno” mesto (poznato pod različitim imenima: kod nas je „obeležje”) u kome begunac biva zaštićen od potere; posebno raširena varijanta ove igre u Italiji naziva se „uzvišica”, a pre četrdeset godina zvala se „sobica”; u Francuskoj je „mačke i miša” (*le chat perché*), u Engleskoj „ispada on” (*off-ground-he*); uzgred, „he” (on) ili „it” (ono) jeste igrač za koga se ovde kaže da je „ispod”. U ovoj varijanti zaštita se zadobija osvajanjem bilo koje površine izdignute iznad tla. Igra sa uzvišicom poznata je širom sveta.

Međunarodni su i rituali koji prethode početku svake igre. Oni se obično svode na žreb koji treba da izdvoji igrača ili igračice koji su „ispod”, tj. koji preu-

1 Kod nas ovu igru zovu „care, care, gospodare, koliko je sati?” (prim. prev.).

zimaju podređenu ulogu u konkretnoj igri; pravičnim žrebovima, poput sistema izvlačenja najkraće slamke, pribegava se, pak, retko. Rasprostranjena i više pravična, ali nepraktična s obzirom da dopušta samo dodatnu utakmicu između dva igrača, jeste takozvana „papir, kamen, makaze“, za koju su, verujem, mnogi čuli; u skoro svim zemljama tri znaka šake označavaju papir, kamen i makaze i obrazloženje zašto svaki prethodni znak u krugu nadjačava naredni je isto.

I da ne zaboravim: ne nalazim kod predanih supružnika Opi belešku o jednoj vrsti nadmetanja za koju znam da se praktikuje u Pijemontu: dva suparnika, pojedinačno, opredeljuju se za par odnosno nepar, a potom, umesto da pređu na klasično šijanje, jedan od dvojice štipa dlan svoje leve ruke; pobeđuje onaj koji je pogodio broj (par odnosno nepar) modricâ koje će se pojaviti na koži.

Opijevi su jednako malo pažnje posvetili opšteraiširenom običaju uzvika za predah kojim se zahteva ili uvodi pravo na primirje u takmičarskim igrama: ne idu dalje od primera sa britanskih ostrva, od povika „Barley!“ („ječam!“), i ne pokazuju želju da istraže poreklo ovog neobičnog izraza. U Italiji se i danas, koliko znam, uzvikuje „Alimorta!“, za prekid, i „Aliviva!“, za nastavak igre. Pre pedeset-šezdeset godina u Pijemontu (ne znam da li i drugde) uzvikivalo se „Marsa!“. Čitaocu kome je ova antropološka minijatura probudila istraživačku glad predlažemo da proveri: „marsa“ je luka na arapskom, odatle i toponimi poput Marsala, Marsa Matruh itd.; moguće je da znači i zaklon, sklonište. Možemo li se osloniti na navedene činjenice i utvrditi da je poreklo uzvika sa juga? Da bismo dobili odgovor na ovo pitanje trebalo bi da stariji koji su se igrali žmurke na Siciliji napregnu pamćenje i kažu kako se tražio predah u njihovo vreme i u njihovom kraju. Molim ih da to i učine.

Uprkos mnoštvu pravičnijih i brzih procedura koje je lako smisliti, i koje su svakako smišljane, najpopularniji žreb na svetu je onaj sa brojalicom i tu priča o igrama postaje još zanimljivija. Verujem da svako pamti bar jednu od brojalica koje je koristio, ili je čuo da se koriste, kao dete. Radi se o ritmičnim popevkama, najčešće sa četiri udara po stihu; Opijevi, oslonivši se na otkrića prethodnih zbirki, zabeležili su ih više od dvesta na teritoriji Evrope odnosno zemalja engleskog govornog područja. Neke od njih, one najmlađe, „racionalizovane“ su i imaju manje-više zaokruženo značenje, ali očitno je da najveću pažnju privlače one drevne, u stilu abrakadabra. Među njima moguće je, ipak, razaznati nekoliko nizova međunarodnog karaktera od po četiri-pet brojalica, ne više: ritam, neretko i rima ostali su nepromenjeni, dok reči bivaju izobličene, tj. saobražene duhu jezika podneblja.

Jasno je da korisnost žreba biva pretpostavljena ritualnosti, gde smisao reči nema značaja (koliko je protesta izazvala odluka Crkve o ukidanju latinske mise!), koji se, s druge strane, pridaje ponavljanju pokreta i reči koji, budući magijski, treba da budu doživljeni kao „sibilinski“. Radi se dakle o rečima svedenim na čist zvuk, i to objašnjava teškoće na koje nailazimo u potrazi za njihovim poreklom.

Kod jednog od gorepomenutih nizova reči ono je ipak pronađeno: premda su brojalice iz ove grupe raširene na celokupnom prostoru bivše britanske imperije, njihovo poreklo nije englesko već velško: ono, doduše, ne odražava stari, danas gotovo iščezli velški govor već brojevni niz, najverovatnije iz zajedničkog keltskog jezika, kojim su se u davnim vremenima služili pastiri iz Velsa samo da prebroje stoku. Po svemu sudeći, upotrebljavali su umesto osnovne ovu, apotropaičku numeraciju kako bi odagnali zle duhove i sačuvali stado od gubitaka odnosno bolesti. Očito, ovakve brojalice duguju svoju popularnost vekovnoj nerazumljivosti reči od kojih su sastavljene.

Sličnu povest, ali novijeg datuma, rekonstruisala je italijanska naučnica Maticija Maroni Lumbrozo. U Vijaređu je kao dete naučila sledeću brojalicu: „Inimini mani mo | chissania baistò | effiala retinò | inimini mani mo”; posle mnogo godina saznala je da je reč o engleskoj brojalici („Eeny meeny miny mo | catch a nigger by his toe | if he hollers let him go | eeny meeny miny mo”), kojom je neka stara Engleskinja podučila jednu skupinu italijanskih mališana. Brojalica se brzo primila i ne isključujem da je i dalje u upotrebi, baš zato što je italijanskom uhu ostala do kraja strana, što će reći duboko sugestivna. Uostalom, čak i na engleskom smisao postoji u tragovima, samo u drugom i trećem stihu: „uhvati crnca za palac na nozi | ako završiti, pusti ga da ode”. Ostatak je čista bajalica.

I za kraj, nije reč o tome da su neobične brojalice svuda u upotrebi, reč je o tome da su svuda u upotrebi manje-više iste brojalice. Zaključiti, na osnovu toga, da su brojalice i, uopšte, spontane igre međunarodne zato što „sva su deca na svetu ista” bilo bi brzopleto. Zašto su ista? Jesu li njihove igre iste zato što se rađaju iz jedinstvenog biološkog nasleđa, zato što odslikavaju njihovu (i našu) urođenu potrebu za redom? Ili su njihove igre spontane samo naizgled, te one zapravo preslikavaju (putem simbola, putem karikature) „igre” odraslih? Ostaje činjenica da su političke granice nepremostive za naše jezičko obrazovanje, ali isto tako i da te granice slobodna država igara, koja je u biti nejezička, prelazi sa lakoćom vetra i oblakâ.

Izvornik: *L'internazionale dei bambini*, Primo Levi, Opere II, Einaudi, Torino, 1997, str. 735–740. (Prvi put objavljeno u: Primo Levi, *L'altrui mestiere*, Einaudi, Torino, 1985, str. 115–120)

(Sa italijanskog preveo **Aleksandar Kostić**)

Primljeno: 24. 09. 2023.

Odobreno: 09. 10. 2023.